

Limburg agro voor de wereld van morgen

Vier accenten voor een duurzame agenda

provincie limburg

*Limburg agro voor de
wereld van morgen*

Vier accenten voor een duurzame agenda

Limburg agro voor de wereld van morgen

IN LIMBURG VERBINDEN WE DE KRACHTEN VAN DE LAND- EN TUINBOUW AAN DE GROTE MAATSCHAPPELIJKE OPGAVEN

De land- en tuinbouw is van wezenlijk belang voor Limburg. Economisch en als drager van ons landschap. Dan gaat het niet alleen over de primaire productie, maar ook over ketens van toeleverende bedrijven, producenten, voedselverwerkers en retailers, over het zogenaamde agrofoodcomplex. Er liggen voor het Limburgse agrofoodcomplex grote kansen om in de toekomst verder te ontwikkelen, te vernieuwen en een bepalende rol te blijven spelen in de Limburgse economie. Dat kan echter alleen als we ook oog hebben voor de grote maatschappelijke opgaven waarmee de land- en tuinbouwsector wordt geconfronteerd, zoals klimaatverandering, het voedingsvraagstuk, de energietransitie, leefbaarheid van het platteland en de kwaliteit van het landschap en natuur.

In de provincie Limburg kunnen we een bijdrage leveren aan die maatschappelijke opgaven omdat we beschikken over een krachtig en kwalitatief hoogwaardig agrofoodcomplex, waar onderzoek en onderwijsinstellingen allen deel van uitmaken. De hoge technologische standaard, de efficiëntie en het technologische en sociale innovatievermogen in het agrofoodcomplex kunnen bijdragen aan antwoorden op de verduurzamingsopgaven en aan verbetering van de omgevingskwaliteit. Betere samenwerking in de ketens en daarbuiten helpt daarbij. Dat biedt ook een perspectief op nieuwe verdienmodellen voor de sector. We verwachten van alle partijen in het agrofoodcomplex dat zij deze stap met elkaar gaan maken.

Zij kunnen daarbij op ondersteuning van de Provincie rekenen. Andersom is in de toekomst geen plek meer in het Limburgse agrofoodcomplex voor partijen die op hun handen blijven zitten zonder oog voor hun omgeving. Het eigenbelang van de primaire sector kan niet boven de maatschappelijke belangen gesteld worden. Voor die ondernemers die ervoor kiezen om de doorontwikkeling naar schoon en toekomstgericht niet te maken, is handhaving op omgevingsnormen en aanspreken op verantwoordelijkheid het devies.

*Ondernemen in het agrofoodcomplex betekent opereren in een dynamische markt én midden in de samenleving. De verbinding tussen economische kracht van de sector en de maatschappelijke opgaven werd in het investeringsprogramma 'Limburgse Land- en Tuinbouw Loont 2' (LLTL2) benoemd onder het motto "in 2025 is elk land- en tuinbouwbedrijf een lust voor zijn omgeving". We kunnen de doelen, ambities en strategie uit LLTL2 alleen samen met de sector verwezenlijken als we permanent oog blijven hebben voor de actuele ontwikkelingen. We kiezen als Provincie Limburg daarbij onze rol. Initiërend, aanjagend, verbindend, ondersteunend of handhavend; de keuzes voor de toekomst – toekomstgericht investeren, stilzitten of stoppen – moeten door de ondernemers in het agrofoodcomplex zelf worden gemaakt. Met dat in gedachten worden in deze nota **vier accenten** in het beleid aangebracht, die zich richten op de specifieke kansen voor de Limburgse situatie. Limburg kan op die manier een voorbeeld zijn waar transitie van de land- en tuinbouw op een verantwoorde manier vorm krijgt: [Limburg agro voor de wereld van morgen](#)*

Gedeputeerde Staten van Limburg

INHOUD

1

DE LAND- EN TUINBOUWSECTOR MAAKT ZIJN
BELANG VOOR DE LIMBURGSE ECONOMIE WAAR

2

TRANSITIE NAAR EEN TOEKOMSTBESTENDIG
AGROFOODCOMPLEX VRAAGT OM EEN
DOORDACHTE REGIONALE STRATEGIE

3

VIER ACCENTEN VOOR EEN DUURZAME AGRO-AGENDA

4

HOE GAAN WE DAT DOEN?

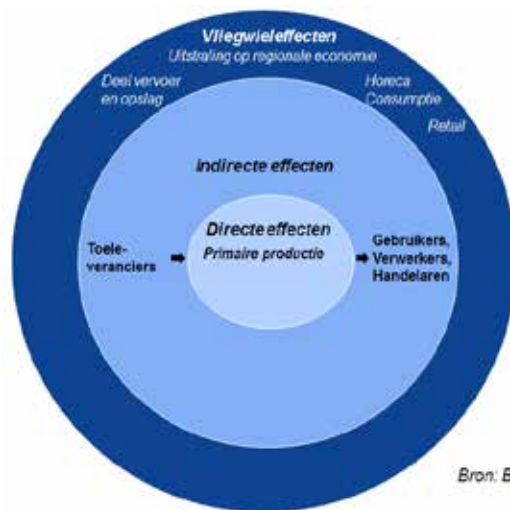
1

DE LAND- EN TUINBOUWSECTOR MAAKT ZIJN BELANG VOOR DE LIMBURGSE ECONOMIE WAAR

Het agrofoodcomplex is van grote betekenis voor de Limburgse regionale economie. Het draagt voor 8% bij aan de toegevoegde waarde en werkgelegenheid in Limburg. Dat wil zeggen dat jaarlijks in deze sector 2,6 miljard euro aan waarde wordt toegevoegd en dat daarbij ruim 35.000 mensen (fte) in Limburg hun brood verdienen (WUR, 2017). Dan gaat het niet alleen om de primaire productiesector, maar om alle schakels in de keten: uitgangsmaterialen, primaire productie, verwerking, toelevering, handel, zakelijke dienstverlening aan de keten en transport en distributie van goederen. De primaire land en tuinbouw levert € 723 miljoen van de € 2,6 miljard toegevoegde waarde en biedt 12.100 (fte) aan werk.

Agrofood in Limburg

€2,6 miljard	<i>is de toegevoegde waarde van het totale agrofoodcomplex dit is een stijging van 4% t.o.v. 2010 het aandeel van de primaire sector is €723 miljoen</i>
35.000 fte	<i>is werkzaam in het totale agrofoodcomplex dit staat gelijk aan 46.555 banen / 35.000 fte (BCI, 2017) het aandeel van de primaire sector is 16.289 banen, omgerekend 12.100 fte</i>
8%	<i>draagt het agrofoodcomplex bij aan de totale toegevoegde waarde en werkgelegenheid in heel Limburg</i>
3.893	<i>bedrijven telt de land- en tuinbouwsector</i>
95.000 ha	<i>cultuurgrond wordt benut door de land- en tuinbouwsector</i>
- 5%	<i>geuremissies t.o.v. 2010 (Web-bvb)</i>
- 10%	<i>ammoniakemissies t.o.v. 2010 (Web-bvb)</i>
+ 15%	<i>fijnstofemissies t.o.v. 2010 (Web-bvb)</i>

Bron: BCI, 2017

- Directe effecten:**
- Primaire productie land- en tuinbouw
- Indirecte effecten:**
- Toeleveranciers kennis, machines en systemen
  - Verwerkende voedingsmiddelenindustrie
  - Groot- en markthandel
- Toeleverende diensten:**
- Vervoer en opslag, een vierde deel van de sector
  - Financiële en zakelijke dienstverlening, 8 procent van de sector
- Vliegwieleffecten:**
- Horeca en consumptie
  - Detailhandel voedingsmiddelen, dranken en supermarkten

Het aantal primaire land- en tuinbouwbedrijven is sinds 2000 bijna gehalveerd, maar door overnames en schaalvergroting blijft de afname van het benutte areaal cultuurgrond beperkt terwijl de productie stijgt door efficiencyverbetering. In de veehouderij zien we dat het aantal kippen en varkens al jaren licht schommelt. De milieubelasting door de sector is de laatste jaren afgenomen onder andere door managementmaatregelen, efficiënter voerverbruik en – in toenemende mate – modernisering en vernieuwing van stalsystemen. De dalende stikstof- en fosfaatproductie en de verminderde emissie van ammoniak en geur naar de lucht tonen aan dat de beleidsmaatregelen effect sorteren. Desondanks is er lokaal nog altijd sprake van een problematisch hoge milieubelasting, vooral door de emissie van fijnstof in de pluimveehouderij die toegenomen is door o.a. het verbod op batterijsystemen. De daling van de milieubelasting zal naar verwachting in de toekomst doorzetten in het ritme van vervangingsinvesteringen, de introductie (en doorontwikkeling) van veelbelovende technieken en een grotere consumentenvraag naar duurzaam geproduceerde producten.

Nederland behoort tot de toplanden in de wereld als het gaat om de verschillende plantaardige en dierlijke ketens. Het agrofoodcomplex in Limburg (als onderdeel van het ecosysteem van Zuidoost-Nederland)

scoort bovengemiddeld in Nederland, wat betreft uitgangsmaterialen, nieuwe verdienmodellen in ketens en verduurzaming van productieprocessen. De aanwezigheid van voldoende grote en krachtige primaire- en ketenbedrijven zorgt voor een goede uitgangspositie aldus (Buck Consultants International 2017 (verder BCI genoemd)). In Noord- en Midden-Limburg is de regionaal-economische betekenis het grootst en bevinden zich bovendien bedrijven die wereldwijd als koplopers gezien kunnen worden in efficiëntie, productiviteit, duurzaamheid en technologische ontwikkeling.

Het Limburgse agrofoodcomplex heeft met Nordrhein-Westfalen (NRW) als buur, een groot en groeiend regionaal verzorgingsgebied. Deze sterk verstedelijkte en groeiende regio biedt afzetkansen voor het Limburgse agrofoodcomplex die nog beter benut kunnen worden, mede omdat bij onze oosterburen het onderwerp gezondheid en voeding nadrukkelijk in de belangstelling staat. Ter illustratie: 89% van de in NRW geïmporteerde eieren zijn afkomstig uit Nederland (Internationaliseringsmonitor, 2016, kwartaal 3).

Meer gegevens over karakterisering van de land- en tuinbouwsector zijn opgenomen in de Tussenrapportage LLTL2 (2017).

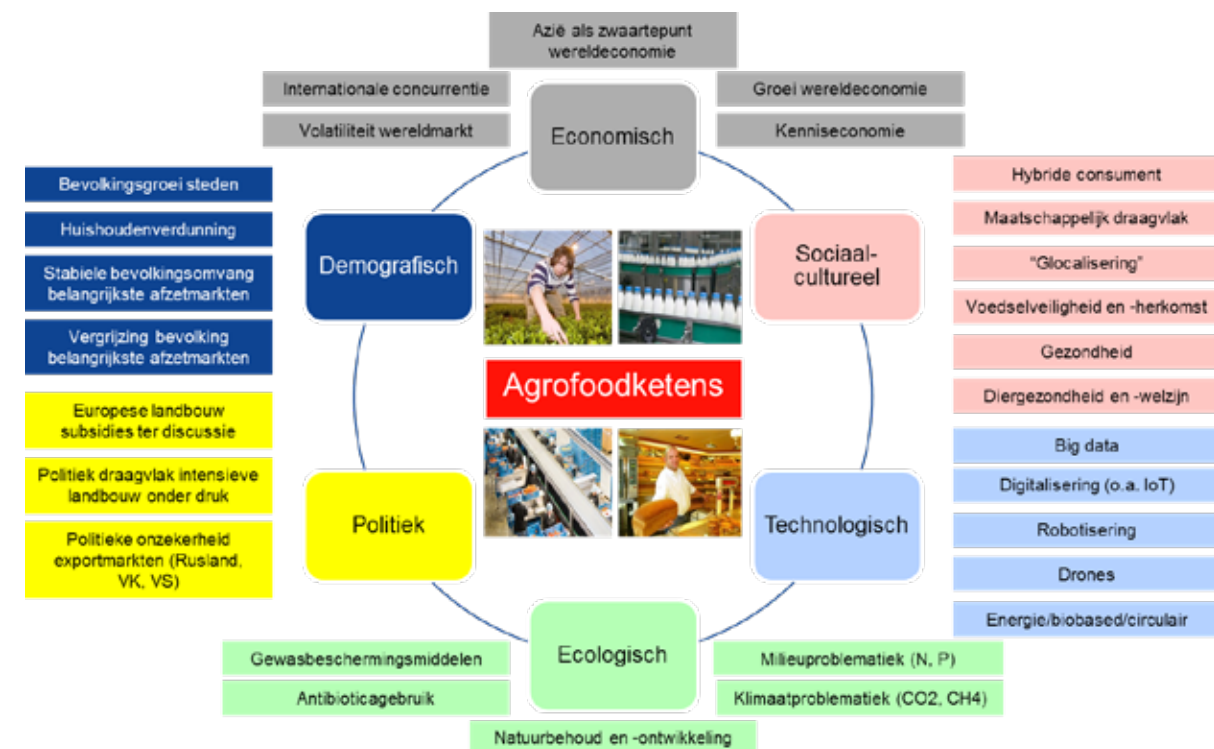

2

TRANSITIE NAAR EEN TOEKOMSTBESTENDIG AGROFOODCOMPLEX VRAAGT OM EEN DOORDACHTTE REGIONALE STRATEGIE

Wereldwijd voltrekken zich ontwikkelingen en trends die invloed hebben op de land- en tuinbouwsector. Denk aan het voeden van de groeiende wereldbevolking, de transitie naar duurzame consumptie en productie, het aanpassen aan klimaatverandering en het beperken van ecologische gevolgen. Samen met marktontwikkelingen in de sector geven deze ontwikkelingen en trends richting aan de ontwikkeling van agroketens en bieden ze bovendien kansen. In onderstaande afbeelding is in één oogopslag de dynamiek te zien waarin het agrofoodcomplex zich bevindt.

Afbeelding 1 Belangrijke trends in het agrofoodcomplex (Bron: BCI Consultants International, 2017)

De Provincie en de sector staan voor de uitdaging om permanent de betekenis van de ontwikkelingen en trends te doordenken voor de Limburgse situatie. Waar zitten de kansen voor de sector? Waar kan de Provincie ondersteunen? Onderzoeksbureau BCI heeft voor het Limburgse agrofoodcomplex een analyse gemaakt van de betekenis die de trends hebben in het licht van de aard en kwaliteiten van het Limburgse agrofoodcomplex.

In het **economisch blok** zorgt de snel groeiende bevolking (vooral buiten de EU) voor een sterk toenemende vraag naar voedsel op de wereldmarkt. Tegelijkertijd neemt de concurrentie tussen ketens in verschillende werelddelen sterk toe (in onder meer melkveehouderij, intensieve veehouderij). Voor alle ketens geldt dat eisen die nu al aan de ketens in Nederland worden gesteld (wat betreft emissies, bestrijdingsmiddelen, antibiotica en welzijn van dieren) op een hoger (strenger) niveau liggen dan elders in de wereld en Europa (de zogenaamde bovenwettelijke normen). Op kostprijs concurreren zal steeds lastiger worden, zeker gezien de relatief hoge loon-, grond- en investeringskosten die in Nederland gelden; het onderscheidend vermogen zal daarmee in de kwaliteit van producten en de innovatie van productieprocessen en kwaliteitssystemen moeten liggen. Daarvoor geldt dat de plantaardige en dierlijke ketens in Nederland, en zeker ook in Zuidoost-Nederland en (Noord- en Midden-)Limburg, een goede uitgangspositie hebben voor de toekomst. Deze goede uitgangspositie is onder meer toe te schrijven aan de schaalgrootte van bedrijven, de diversiteit aan bedrijven en de aanwezigheid van koploperbedrijven. Maakbedrijven in de agroketen uit deze regio zijn al ruimschoots actief op internationale markten en er liggen kansen om dit in de toekomst fors uit te breiden. Hiermee kan ingespeeld worden op de toenemende wereldwijde vraag naar Nederlandse kennisproducten (o.a. landbouwmaterialen, innovaties, hoogwaardige technologieën).

Innovatie en samenwerking zijn de drijvende krachten voor deze positie van kennisleverancier.

Bij de **technologische trends** gaat het onder meer om ontwikkelingen rond big data en toepassing van sensoren, robotisering, voedselproductie 'uit de grond'. De toekomst zal nieuwe stalsystemen met zich meebrengen en robotica zal een belangrijke ontwikkeling worden in de tuinbouw. De vernieuwingen staan in alle ketens nog aan het begin, maar de maakbedrijven en

systeempleveranciers in de agroketen in Zuidoost-Nederland kunnen hier het verschil gaan maken. Bovendien zullen bestaande ketenkwaliteitssystemen zich in alle ketens doorontwikkelen tot keteninformatiesystemen, met datadeling binnen de keten. Hierdoor kunnen processen in de keten beter worden afgestemd zodat (voedsel)producten beter, gezonder en meer vraaggericht worden geproduceerd.

De **ecologische footprint** van alle ketens moet verder afnemen, onder meer omdat klanten (vooral de retail) hier scherper op gaan sturen. Dat betekent minder emissies, minder reststromen en minder gebruik van grondstoffen, een primaire sector die in een biobased economy ook voor andere toepassingen (dan voedsel) produceert en wellicht zelfs energie produceert en CO2 verbruikt. In zowel de primaire sector als in andere schakels van de keten in (Noord- en Midden-)Limburg en in het oostelijk deel van Noord-Brabant is een ecosysteem van koplopers aanwezig dat met deze uitdagingen aan de slag kan. Dat draagt niet alleen bij aan het economisch succes van de regio; het biedt ook de mogelijkheid lokale verontreiniging door agrarische ondernemingen sterk te verminderen. De versterkte vraag naar 'verantwoorde producten' gaat nieuwe kansen bieden voor het boeren in kwaliteitslandschappen (zoals Zuid-Limburg).

Op **sociaal-cultureel** vlak is sprake van veranderende consumenten(groepen) die soms kiezen voor kwaliteit, soms voor een betrouwbaar goedkoop product en soms voor een regionaal product. Via retail – maar ook rechtstreeks – stelt de consument steeds hogere eisen op het gebied van transparantie, voedselveiligheid en dierenwelzijn. Twijfel over voedselveiligheid beïnvloedt onmiddellijk de verkoop. Niet onbelangrijk is de groeiende aandacht van de consument voor de relatie tussen voeding en gezondheid. Dit thema is van oudsher minder in het Limburgse agrofoodcomplex aanwezig, maar biedt een enorme mogelijkheden door het realiseren van cross-overs met de hoogwaardige kennis die bij de Universiteit Maastricht hierover aanwezig is.

Binnen het **politieke** spectrum laten zaken als intercontinentale handelsverdragen en boycotts zich lastig voorspellen. Belangrijk voor het Limburgse agrofoodcomplex op politiek gebied is dat er in ieder geval meer ruimte komt om extra kwaliteiten (footprint, gezondheid, landschapsbeheer) ook te vertalen in afspraken over een faire prijs voor de boer. Als ketens meer vraaggericht gaan produceren en gewerkt wordt aan het reduceren van de ecologische footprint is hiervoor draagvlak te vinden binnen de Europese Unie.

De **demografische** ontwikkelingen vragen om meer aandacht voor gezonde voeding voor uiteenlopende bevolkingsgroepen (leeftijdsgroepen). De groeiende behoefte aan voedselproductie in stedelijke leefomgevingen wereldwijd biedt kansen voor het valoriseren van kennis over gecontroleerde teeltsystemen. Demografie gaat ook over de beschikbaarheid van voldoende gekwalificeerd personeel en bedrijfsopvolging. De boer van de toekomst staat voor kapitaalsintensieve opgaven en kan namelijk niet

meer volstaan met kennis over telen en fokken, maar zal noodzakelijkerwijs ook over kennis op gebieden zoals ICT, risicobeheersing, marketing, ecologische footprint, ondernemerskracht moeten beschikken. De beschikbaarheid van voldoende 'boeren van de toekomst' is daarom een aandachtspunt voor de regio.

Concluderend kan worden gesteld dat alle ketens in Limburg min of meer met dezelfde uitdagingen worden geconfronteerd. De afstand tot het gewenste toekomstbeeld is echter niet voor alle ketens gelijk; zo zullen de intensieve veehouderijketens bijvoorbeeld extra inspanningen moeten verrichten om het maatschappelijk draagvlak voor hun activiteiten te vergroten door meer aandacht te besteden aan de ecologische opgaven en sociaal-culturele trends. Voor de gewenste vernieuwing van agroketens – zowel in de

dierlijke als de plantaardige ketens – zijn in Limburg en omgeving voldoende toeleveranciers van machines, systemen en kennis aanwezig. Deze toeleveranciers opereren op dit moment vaak al internationaal en zien de thuisregio als bakermat voor vernieuwing, juist omdat ondernemers in de keten ook openstaan voor die vernieuwingen.

Op basis van het voorgaande kan ook worden geconcludeerd dat het niet zinvol is om in het beleid van overheden te kiezen voor enkele ketens; markten laten zich namelijk moeilijk voorspellen en binnen deze markten kunnen dan ook onvoorzien en snel veranderingen optreden (denk hierbij bijvoorbeeld aan de glasgroentes, de pluimveeketen en de varkenshouderijketen). Inkomens en prijzen kennen een sterk fluctuerend karakter. De kracht van het ecosysteem in Nederland en in Zuidoost-Nederland zit hem nu juist in het feit dat in zowel goede als in slechte tijden er in alle ketens bedrijven aanwezig

zijn die bovengemiddelde rendementen weten te behalen; niet alleen omdat hun bedrijfsvoering simpelweg op orde is, maar ook omdat er binnen deze bedrijven voortdurende aandacht is voor vernieuwing.

Gelet op de eerder beschreven trends en de uitdagingen die hieruit volgen, is de voorliggende vraag hoe onze regio vanuit haar eigen kracht in kan spelen op deze ontwikkelingen en trends om ook in de toekomst haar toonaangevende positie op het gebied van agrofood te kunnen behouden. De regio Noord- en Midden-Limburg behoort reeds in een aantal plantaardige en dierlijke ketens tot de koplopers en kan die positie alleen maar behouden (en ook verder uitbreiden) wanneer aandacht geschonken wordt aan de volgende **ontwikkelpunten**:

1. De wereldwijd toenemende aandacht voor voedselveiligheid vraagt om een grotere transparantie in de keten. Dat betekent dat men nóg meer zal moeten investeren in ketenkwaliteitssystemen en het delen van data tussen verschillende schakels in ketens. Ook in het Limburgse agrofoodcomplex zal men daarom moeten inspelen op de voortgaande digitalisering;
2. Demografische en sociaal-culturele trends en ontwikkelingen hebben gevolgen voor consumentenvoorkeuren. Om hier aansluiting bij te houden zal er meer aandacht geschonken

moeten worden aan smaak en gezondheid van voeding en aan voeding voor specifieke consumentengroepen en individuen (personalised), maar bijvoorbeeld ook aan steeds hogere convenience (kant en klaar) behoeften;

3. Vanuit de ecologische opgaven – maar zeker ook ten gevolge van veranderende sociaal-culturele en politieke eisen en voorkeuren – zal er meer aandacht moeten komen voor verduurzaming in alle schakels van de keten. Hierbij gaat het om duurzaamheid in de breedste zin van het woord (grondstoffen, energie, water, reststromen, vervoer, enzovoorts);
4. Vanuit demografisch en technologisch oogpunt zal er voortdurend en toenemend aandacht geschonken moeten worden aan de opleiding van voldoende gekwalificeerd personeel en bedrijfsopvolgers op diverse niveaus (van (v)mbo tot hbo en wo) om in- en uitstroom in balans te houden;
5. De economische, ecologische, technologische en sociaal-culturele trends en ontwikkelingen vragen om vernieuwing en verduurzaming van ketens. Tegelijkertijd maken die trends en ontwikkelingen ook steeds meer cross-overs mogelijk, die de noodzakelijk innovatiekracht versterken. Bedrijven uit agroketens enerzijds en toeleveranciers van machines, systemen en kennis uit andere sectoren anderzijds zullen de samenwerking meer en meer moeten aangaan;
6. Vanuit economisch, ecologisch en technologisch perspectief is het van belang om de verbindingen met andere regio's in Zuidoost-Nederland verder te versterken. Dit om innovatie- en verduurzamingskansen te benutten en te versnellen;
7. Meer in algemene zin zal de positie van Limburgse bedrijven in ketens versterkt moeten worden; zowel voor bedrijven in de primaire als in de secundaire schil en voor zowel grote bedrijven (grote volumes die gericht zijn op retail) als voor kleine bedrijven (specifieke producten voor de regionale markt).

Deze ontwikkelpunten vragen om een provinciaal beleid dat technische en sociale innovaties in ketens ondersteunt én om een helder beleid dat eisen stelt aan de impact van ketens op de omgeving.

Het gelijktijdig stimuleren van vernieuwing en het verhogen van de lat voor wat betreft omgevingseffecten, zorgt ervoor dat ketens zullen verduurzamen in drie opzichten:

- (Maatschappelijk) duurzame ketens voor zowel consumenten als personeel ('people');
- (Ecologisch) duurzame processen en producten ('planet');
- (Economisch) duurzame verdienmodellen en rendement voor alle schakels van de keten ('profit').

De ambitie en investeringslijnen uit LLTL2 zijn breed opgezet en bieden veel ruimte om de gewenste ontwikkelingen in de land- en tuinbouw te ondersteunen. In meer of mindere mate wordt aan ontwikkelpunten (bijvoorbeeld rond opleidingen) invulling gegeven. De brede aanpak wordt voortgezet, maar de geformuleerde ontwikkelpunten geven wel aanleiding om in de uitvoering de komende 2 jaar op enkele thema's extra accent te zetten. De actualiteit speelt daarbij ook een rol. Zo biedt de ontwikkeling van Brightlands Campus Greenport Venlo mogelijkheden om nog scherper in te zetten op innovatie, cross-overs, samenwerking in ketens, waarbij tevens invulling kan worden gegeven aan ontwikkelpunten rond gezonde voeding. De fipronil-affaire maakt scherp duidelijk dat voedselveiligheid en transparantie in de keten voortdurend aandacht moeten krijgen.

Daarnaast geven de maatschappelijke discussies rond 'schone stallen' en de aandacht voor duurzaamheid in het regeerakkoord aanleiding om extra aandacht te geven aan meer duurzame productiewijzen. Het regeerakkoord legt daarbij nog een bijzondere opdracht neer om ook de bijdrage vanuit land- en tuinbouw aan energie- en klimaatdoelstellingen te agenderen.

De kwetsbaarheid van de Limburgse land- en tuinbouw is afgelopen jaar nog pijnlijk duidelijk gemaakt door bijvoorbeeld de vorst- en hagelschades. Dat maakt de urgentie om aan de slag te gaan met de voorgenoemde ontwikkelpunten des te groter. Door in te spelen op bovenstaande ontwikkelpunten kan het bestaande beleid aansluiten bij de hierboven beschreven uitdagingen van vandaag en van de

toekomst Daartoe worden vanuit de Limburgse kracht de komende jaren dan ook de volgende accenten gelegd in de uitvoering van het beleid:

- Versterken van samenwerking en cross overs;
- Sturen op een ecologisch en maatschappelijk duurzame productie;
- Bijdragen aan de klimaat- en energietransitie;
- Inzet op economisch duurzame en innovatieve verdienmodellen.

Deze accenten worden nader uitgewerkt in hoofdstuk 3. In hoofdstuk 4 wordt vervolgens een vertaalslag gemaakt naar de concrete acties die uit deze accenten volgen.

3

VIER ACCENTEN VOOR EEN DUURZAME AGRO-AGENDA

1. Versterken van samenwerking en cross overs
2. Sturen op een maatschappelijk en ecologisch duurzame productie
3. Bijdragen aan de klimaat- en energietransitie
4. Inzet op economisch duurzame en innovatieve verdienmodellen

1. Versterken van samenwerking en cross overs

De in hoofdstuk 2 beschreven ontwikkelpunten vragen onder andere om een intensivering van de samenwerking tussen bedrijven uit de agroketens. Daarnaast is verdergaande samenwerking nodig tussen deze MKB-bedrijven en toeleveranciers van machines, systemen en kennis uit andere sectoren. Daarom leggen we extra accent op het versterken van deze cross-overs (ontwikkelpunt 5) en het versterken van verbindingen met andere regio's in Zuidoost-Nederland (ontwikkelpunt 6).

Het Limburgse agrofoodcomplex is sterk en innovatief en veel ondernemers in de ketens zijn bezig met vernieuwing op het gebied van productie, processen en samenwerking (BCI, 2017). Deze intrinsiek gemotiveerde mensen en ondernemers die serieus inzetten op innovatie, samenwerking in de keten en cross-overs benutten, zorgen voor beweging en ontwikkeling. Zij kunnen rekenen op facilitering door de Provincie. Een voorbeeld daarvan is Kipster¹, een initiatief waarbij de kwaliteiten van verschillende partijen in het agrofoodcomplex slim zijn gebundeld en zo een show case is ontstaan voor een nieuw en integraal concept dat inspeelt op de economische, technologische en sociaal culturele trends.

Kipster heeft de ambitie om het meest dier-, milieu- en mensvriendelijke boerderijconcept voor legkippen ter wereld te zijn. Hiertoe wordt hoogwaardige technologie toegepast om dierenwelzijn en duurzaamheid te bevorderen. Er wordt bij Kipster niet alleen gekeken naar de productiekant. Emissies worden geminimaliseerd, restromen worden benut, maar ook wordt de afzet georganiseerd door nieuwe langjarige relaties met de retail aan te gaan.

¹ www.kipster.nl

De regionale kracht gaat echter veel verder dan de primaire sector. Ook diverse Limburgse machinebouwers en systeemontwikkelaars hebben samen met bedrijven uit de primaire sector een internationale concurrentiepositie opgebouwd. Aan de technische kant gaat het dan om automatisering of nieuwe teelttechnieken, aan de ketenkant om nieuwe foodprocessing of productontwikkeling. Juist in die cross-overs schuilt de kracht (BCI) waarbij sociale innovatie een belangrijke impuls kan zijn om meerwaarde en vernieuwing te creëren.

Dinnissen Proces Technology ontwerpt onder andere voor de voedselindustrie nieuwe technologie en exploiteert een eigen 'Food Design Factory' voor levensmiddelen, een hoogwaardige test-omgeving waar nieuwe voedingsproducten ontwikkeld kunnen worden door spelers in de keten. Een ander voorbeeld is Phenospex dat sensortechnologie, robotica en geavanceerde monitoringsystemen ontwikkelt en inzet voor teeltverbetering. Hierbij wordt kennis uit de plantenkunde en biologie gecombineerd met technologische kennis op het terreinen als ICT en natuurkunde.

De vooruitstrevende ondernemers (de 'koplopers') zijn degenen die de toekomst van het agrofoodcomplex vorm kunnen geven. Dat vraagt om intensivering en vernieuwing van samenwerkingen, flexibel organiseren, co-creatie en slimmer werken binnen en tussen ketens. Deze sociale innovatie bepaalt in belangrijke mate het innovatiesucces (Panteia, 2012). Voor het Limburgs agrofoodcomplex is dit een essentieel aandachtspunt omdat een natuurlijke trekker (lees multinational) ontbreekt en de innovatiekracht redelijk diffuus verspreid aanwezig is. Veel bedrijven die aan (met name technische) innovatie in ketens werken (vanuit de primaire dan wel secundaire 'schil'), zijn min of meer bekend. Deze bedrijven weten echter niet

altijd van elkaar waar men mee bezig is; slimmere samenwerking of inschakeling van kennispartners kan in dit opzicht leiden tot kansen die bijdragen aan de versterking van de koploperpositie en bovendien tot de ontwikkeling van nieuwe verdienmodellen (BCI, 2017).

De Brightlands Campus Greenport Venlo (BCGV) en de andere drie campussen in Limburg zijn van groot belang om de stap voorwaarts te maken: juist daar kunnen ondernemers, kennisinstellingen en overheden door samenwerking ideeën sneller tot realisatie laten komen. De Brightlands Campus Greenport Venlo krijgt steeds meer gestalte en de focus ligt op de speerpunten gezonde voeding, future farming en biobased economy.

Essentieel is dat de kennis en kunde worden vertaald naar nieuwe, vernieuwende en duurzame bedrijven, verdienmodellen en (korte) ketens die (inter-)nationaal acteren. Als onderdeel van de 'Brightlands-family' staat BCGV bovendien in verbinding met de andere drie campussen, wat het mogelijk maakt om krachten te bundelen. Door te excelleren op specifieke, inhoudelijke cross-overs kunnen kansen die de vier campussen tezamen bieden beter worden benut.

We ondersteunen daarom de verdere ontwikkeling van Brightlands Campus Greenport Venlo (BCGV) tot de spin in een web van een groot aantal over Zuidoost-Nederland verspreide vernieuwingen. Daartoe gaat in de innovatieprogramma's rondom BCGV strakker dan nu gestuurd worden op die speerpunten. Voor de aansluiting tussen onderzoek en praktijk worden faciliteiten op de Campus vanuit het provinciaal landbouwbeleid ondersteund en gaat het LIOF een actieve rol vervullen ter ondersteuning van de agrofoodsector. Extra inzet op de ontwikkeling van een agrofood community bevordert dat kennis en ervaringen binnen de agrofoodketen worden uitgewisseld en samenwerking tussen bedrijven in de agrofoodketen versterkt. De aanwezigheid van kennis- en onderwijspartijen zijn cruciaal voor versterking van het agrofoodcomplex en biedt het MKB-bedrijfsleven valorisatie kansen. Het onderwijs vervult een spilfunctie om in te kunnen spelen op nieuwe opgaven voor ondernemerschap, vakmanschap en beschikbaarheid van personeel (ontwikkelpunt 4) en bedrijfsopvolging. Onderwijsinnovatie en de aansluiting tussen bedrijfsleven en de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt bepalen de ontwikkeling van de Human Capital Agenda Agrofood.

2. Sturen op een maatschappelijk en ecologisch duurzame productie

De in hoofdstuk 2 beschreven toenemende aandacht voor voedselveiligheid vraagt om een grotere transparantie binnen ketens – en daarmee om verdere aandacht voor digitalisering (ontwikkelpunt 1). Daarnaast vragen trends op zowel demografisch als sociaal-cultureel gebied om aandacht voor smaak en gezondheid van voeding en voeding voor specifieke consumentengroepen (ontwikkelpunt 2). Tegelijkertijd is er op het gebied van ecologische opgaven voor de primaire sector sprake van een toenemende maatschappelijke en politieke druk (ontwikkelpunt 3). Het werken aan nieuwe voedingsproducten en ingrediënten vanuit versproducten heeft de toekomst.

Juist omdat de Limburgse agrofoodsector vooroploopt in innovatie en technologische ontwikkeling kan deze sector zich onderscheiden door een versnelling in de bovenstaande duurzaamheidstransities. Dankzij technologische ontwikkelingen is de productiviteit de laatste jaren gestegen, terwijl de negatieve gevolgen van de landbouw voor het milieu afnamen (Balans van de Leefomgeving, 2016). De carbon footprint van de Nederlandse agrofoodsector is relatief laag (Eurepa, 2014). Desondanks zien we dat ook in Limburg de land- en tuinbouwsector lokaal problemen met bijvoorbeeld de omgevingskwaliteit veroorzaakt zoals blijkt uit maatschappelijke reflecties. Het is dan ook duidelijk dat de land- en tuinbouwsector binnen Limburg alleen bestaansrecht heeft als deze zich in alle opzichten duurzaam ontwikkelt (ecologisch, economisch en maatschappelijk).

Die verduurzaming is een opgave en kans voor alle typen bedrijven in de ketens, van (grootschalige) wereldspelers tot bedrijven die gericht zijn op de regionale markt. Er zijn al diverse voorbeelden van ondernemingen in Limburg die in staat zijn om met nieuwe verdienmodellen aan te sluiten bij de noodzakelijke verduurzamingsopgaven. Toepassing ketenregie en vorming van

gesloten foodketens om transparant, veilig en betrouwbaar te produceren worden steeds belangrijker om productie en afzetrisico's te beheersen. Hiermee dragen deze bedrijven tevens bij aan het maatschappelijk draagvlak en daarmee het imago van de sector.

Aan de vraagkant leiden de verduurzamingsopgaven naar verwachting ook tot veranderende consumptiepatronen. Die veranderingen vormen een extra drijvende kracht voor het ontwikkelen van nieuwe (duurzame) verdienmodellen en transparantie in de keten.

De Provincie stimuleert deze vernieuwingen en biedt tegelijkertijd de noodzakelijke duidelijkheid over waar we met het Limburgs agrofoodcomplex naar toe willen en waar bedrijven aan gehouden worden. De discussie moet niet gaan over welke vorm van land- en tuinbouw duurzaam is of niet; hiervoor zal elke keten zijn eigen specifieke opgaven moeten aanpakken. De Provincie beschouwt de geldende normen, rechten en vergunningen voor dit moment als absolute basis, maar zal deze absoluut aanscherpen als blijkt dat dat nodig is voor het einddoel, namelijk de doorontwikkeling tot een schone sector die daadwerkelijk een lust is voor zijn omgeving. Dat betekent ook dat de provincie voor het opvullen van latente ruimte in Limburg niet langer een plek ziet.

Werken aan duurzaam produceren kan bijvoorbeeld gaan om het beperken van de emissies naar lucht, bodem en (grond-)water. Deze randvoorwaarden gaan we concretiseren en er afspraken over maken met stakeholders. Haalbaarheid, betaalbaarheid en een realistisch tijdsbestek vormen het uitgangspunt bij het opstellen van deze afspraken. Toch zijn deze afspraken met de sector niet vrijblijvend; de primaire sector zal door zowel Provincie als gemeenten aangesproken worden op deze afspraken en doelen. Hoewel we erkennen dat deze transitie tijd kost, pakken we lokale problemen wel degelijk versneld aan. Zo is bedrijfsontwikkeling bijvoorbeeld mogelijk, mits per saldo een

verbetering van omgevingskwaliteit wordt gerealiseerd. Ondernemers die afwachten of achterblijven worden daarentegen scherp gecontroleerd en aangesproken op het bereiken van doelen. In dat licht is ook van belang dat het kabinet 200 miljoen euro reserveert in een fonds voor de warme sanering van varkenshouderijen in belaste gebieden. Om meer inzicht te krijgen in de fijnstof problematiek rondom de pluimveehouderij ondersteunt de Provincie onderzoek van de Universiteit Utrecht naar vormingsmechanismen van secundair fijnstof en aanwezigheid van endotoxinen in de buitenlucht in gebieden met veel intensieve veeteelt.

Dat laat onverlet dat er ook op dit moment natuurlijk al veel wordt geïnvesteerd in verduurzaming van de primaire sector. Met zowel het Rijk als met regionale spelers zijn we aan de slag om maatregelen voor realisatie van de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) uit te werken. Hetzelfde geldt voor de Delta-aanpak waterkwaliteit en zoetwater en het 6e Actieprogramma Nitraatrichtlijn 2018 - 2021 , die tot versnelling van de reeds ingezette verduurzaming van bodem en grondwater kunnen leiden. De koppeling met andere beleidsdoelen, zoals bijvoorbeeld Natura 2000 en daaruit voortvloeiend het Programma Aanpak Stikstof, hebben onze aandacht. Om meer dwarsverbanden en samenhang tussen deze verschillende invalshoeken te bereiken, wordt de actualisatie van POL 2014 tot Omgevingsvisie 2020 opgestart in 2018 die gebaseerd wordt op lopende (veelal thematische) trajecten vanuit de beleidsvelden water, natuur, plattelandsontwikkeling, energie en klimaat, ruimte en economie. Daarmee wordt tevens basis gelegd voor de regionale

invulling van omgevingskwaliteitsdoelen waarover afspraken met het rijk (Ministeries van I&M en EZ) zijn gemaakt. Een integrale visie is daarnaast van belang om te prioriteren en keuzes te maken.

Experimenteerruimte is een belangrijk hulpmiddel om innovaties in de praktijk op hun merites te beoordelen. In de veehouderij kunnen technisch innovatieve concepten regelmatig niet de Nederlandse thuismarkt worden toegepast door het ontbreken van certificeringen. Ook in het domein van bodemverbetering zijn praktische knelpunten rondom wet- en regelgeving bekend die met experimenteerruimte vlot getrokken kunnen worden. We blijven ons inzetten bij het rijk om meer te mogen experimenteren en ervaringen opdoen om het praktijkinzicht te vergroten om zo innovaties sneller, en door meer ondernemers, toe te passen.

3. Bijdragen aan de klimaat- en energietransitie

De Provincie Limburg acht het van groot belang om zijn steentje bij te dragen aan de klimaat- en energietransitie. Voor het agrofoodcomplex betekent dat, dat in aanvulling op het vorige accent nog intensiever aandacht geschonken wordt aan ontwikkelpunt 3 uit het voorgaande hoofdstuk, namelijk de toenemende aandacht voor verduurzaming vanuit puur ecologisch, maar zeker ook politiek en sociaal-cultureel oogpunt. Ook betekent het dat er gezocht zal worden naar mogelijke verbindingen tussen het agrofoodcomplex en opgaven op het gebied van energieopwekking en –opslag, die bovendien kansen bieden voor nieuwe verdienmodellen. Ook de mogelijkheden voor meekoppelen van de asbest-opgaven worden in dat licht gezien.

Door dit accent te leggen kunnen we als Provincie Limburg bijdragen aan het nationaal Klimaat- en energieakkoord dat in het regeerakkoord 2017- 2021 wordt aangekondigd, waarvan de hoofdlijnen worden vastgelegd in een Klimaatwet. In dat Klimaat- en energieakkoord worden afspraken opgenomen voor alle sectoren, waaronder de land- en tuinbouw. Doel is om in 2030 een totale emissiereductie van 49% in 2030 te bewerkstelligen. Bij ongewijzigd beleid moeten de broeikasgasemissies uit de land- en tuinbouw in 2030 (landelijk) met 3,5 Mton afnemen. Dit kan worden bereikt door

land slimmer te gebruiken, de methaanuitstoot te verminderen en bestaande kassen te gebruiken voor het opwekken van energie. Dit soort maatregelen hebben de voorkeur van het nieuwe kabinet boven volumebeperkende maatregelen. Inzet op reductie van broeikasgasemissies voor de veehouderij kan daarnaast ook positieve neveneffecten opleveren voor de reductie van andere milieuemissies en dierenwelzijn. Dit houdt in dat de land- en tuinbouwsector niet alleen zelf een belang heeft om fors in te zetten op de reductie van broeikasgasemissies, maar dat er daarnaast ook kansen liggen om een bijdrage te leveren aan het opwekken en opslaan van energie (bijvoorbeeld via geothermie). Belangrijk is echter te beseffen dat de beschikbaarheid van middelen niet oneindig is. Daarom moet worden ingezet op maatregelen die niet alleen praktisch haalbaar zijn, maar die ook kunnen rekenen op maatschappelijk draagvlak.

4. Inzet op economisch duurzame en innovatieve verdienmodellen

De positie van Limburgse bedrijven in ketens (zowel van grote als kleine bedrijven) moet verder worden versterkt (ontwikkelpunt 7, hoofdstuk 2). Het belang van de ontwikkeling van economisch duurzame en innovatieve verdienmodellen wordt daarom geaccentueerd. De concurrentie op de wereldmarkt maakt immers verdere modernisering van zowel agrarische bedrijven als de ketens waarin zij opereren noodzakelijk. Daarbij gaat het niet langer alleen om een lage kostprijs, maar ook om een faire prijs, een hoge kwaliteit een duurzaam product en risicospreiding over de hele keten. De eisen die de consument aan producten met een topkwaliteit stelt, zetten de marges van producenten onder enorme druk. Voor (vers-)producten met topkwaliteit moet het daarom mogelijk zijn om een hogere prijs te vragen in de keten of aan de consument. In dat opzicht is in het Regeerakkoord 2017 – 2021 nu bijvoorbeeld aangegeven dat de Autoriteit Consument en Markt erop gaat toezien dat boeren en tuinders hogere prijzen ontvangen van afnemers die bovenwettelijke

eisen stellen, bijvoorbeeld ten aanzien van duurzaamheid of dierenwelzijn.

Daarnaast biedt het benutten van en zorgen voor de landschappelijke kwaliteit kansen voor nieuwe verdienmodellen. De kwaliteit van het landschap is – net als het agrofoodcomplex zelf – een motor voor de leefbaarheid van het platteland en de lokale economie. Zestig procent van het Limburgse grondoppervlak wordt beheerd door de land- en tuinbouwsector. Daardoor draagt deze sector fors bij aan de kwaliteit, beleving en waardering van het buitengebied voor (nieuwe) inwoners, recreanten en bezoekers. Ook is het agrarische gebied uitermate belangrijk voor het realiseren van de nog resterende natuuropgaven in Limburg. De land- en tuinbouw opereert binnen de grenzen die het landschap stelt. Omdat de schaal van de bedrijven in de primaire sector verschilt tussen

Noord- en een deel van Midden-Limburg aan de ene kant en met name Zuid-Limburg aan de andere kant, bestaat er overigens verschil in de manier waarop de sector verweven is met het landschap en dus in de kansen die er liggen. Juist die verwevenheid biedt een uitgelezen kans om – in samenhang met toerisme en horeca – regionale opgaven op het gebied van natuur, landschap, cultureel erfgoed en water te combineren, te professionaliseren en tegelijkertijd nieuwe verdienmodellen in het agrofoodcomplex te verwezenlijken. Op die manier kan ook de relatie tussen stad en platteland verder versterkt worden, kan invulling worden gegeven aan uitdagingen vanuit sociaal-culturele optiek en kan een herkenbare streekidentiteit worden ontwikkeld. Reeds ontwikkelde praktijkvoorbeelden zijn combinaties met toerisme en recreatie, het ontwikkelen van zorg- en opvangarrangementen en de ontwikkeling van groene diensten. De land- en tuinbouw kan en wil haar natuurlijke beheerstaak van het landschap prima vervullen en heeft hierin dan ook zeker een taak. Essentieel is echter dat ook andere partijen die het landschap koesteren en benutten hieraan hun bijdrage leveren en ondernemers stimuleren.

4

HOE GAAN WE DAT DOEN?

1. Versterken van samenwerking en cross overs
2. Sturen op een maatschappelijk en ecologisch duurzame productie
3. Bijdragen aan de klimaat- en energietransitie
4. Inzet op economisch duurzame en innovatieve verdienmodellen

In het vorige hoofdstuk is toegelicht tot welke vier accenten de in hoofdstuk 2 genoemde ontwikkelpunten leiden. In dit laatste hoofdstuk staan we stil bij de concretisering van die vier accenten. Ieder accent wordt daartoe uitgewerkt met concrete actiepunten.

1. Versterken van samenwerking en cross overs

Om dit accent kracht bij te zetten, ondersteunen we allereerst de verdere ontwikkeling van Brightlands Campus Greenport Venlo (BCGV) zodat deze kan doorontwikkelen tot de eerder beschreven 'spin in het web van vernieuwing'. In de innovatieprogramma's rondom BCGV zal strakker gestuurd worden op de speerpunten en het LIOF krijgt, mede om de samenhang met andere sectoren in Limburg te versterken, een actieve rol ter ondersteuning van innoverende ondernemers.

Voor de aansluiting – zowel kwalitatief als kwantitatief – tussen onderwijs en arbeidsmarkt in het agrofoodcomplex worden partijen via een community-aanpak met elkaar verbonden, waarbij bedrijfsleven en onderwijs gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor de uitvoering en de Provincie een verbindende en ondersteunende rol heeft.

Concreet leidt dit tot de volgende actiepunten voor **accent 1**:

- Specifieke inzet van LLTL2 middelen voor initiatieven op BCGV die faciliteiten bieden voor Limburgse primaire sector;
- De inzet van het LIOF ter ondersteuning van de agrofoodsector. Met extra menskracht wordt technische en sociale innovatie gestimuleerd en een agrofood community ontwikkeld;
- De agrofood community, dat actief is in het gehele agrofoodcomplex zal leiden tot nieuwe verbindingen tussen partijen in de keten, bijdragen aan co-creatie, verduurzaming van productiemethoden en toepassing van nieuwe kennis bij product- en conceptontwikkeling maar alert zijn op aansluitingskansen bij nationale en Europese innovatieprogramma's;
- Het LIOF zal ook ontbrekende innovatie-instrumenten ontwikkelen (Limburg Agrofood) om de innovatie en valorisatie te versnellen. Deze instrumenten worden zodanig ontworpen dat zowel grote als kleinere partijen kunnen werken aan innovatie. Hiervoor is jaarlijks een bedrag van € 0,8 mln. beschikbaar;

- Chemelot Ventures is recent uitgebreid met Brightlands Agrofood Ventures dat inzetbaar is voor ondersteuning van risicovolle investeringen ten behoeve van agrofood-innovaties op de BCGV. Hiervoor is € 17 mln. inzetbaar;
- Vanuit Limburg Agrofood Fonds worden revolverende middelen ingezet;
- Inzet van LLTL2 middelen voor de uitvoering van de Human Capital Agenda Agrofood (HCA).

2. Sturen op een maatschappelijk en ecologisch duurzame productie

In het licht van dit accent is het zaak om de opgaven voor de verschillende (schakels van de) ketens te concretiseren en de aanpak van deze opgaven (waar mogelijk) te versnellen. Met de veehouderij wordt in het kader van 'schone stallen' een proces opgestart waarin we gezamenlijk met de spelers in de sector een langetermijnperspectief voor emissies formuleren in combinatie met een transitiepad met heldere tussendoelen. De komende maanden concretiseren we dit door afrekenbare tussendoelen af te spreken, zodat de primaire sector permanent blijft werken aan verbetering.

Concreet leidt dit tot de volgende actiepunten voor **accent 2**:

- Voor de veehouderij (schone stallen) zijn we met de sector, gemeenten, experts en Natuur- en Milieufederatie Limburg in gesprek over de formulering van afrekenbare tussendoelen ten opzichte van de LLTL 2-ambitie, waarin 2025 als 'stip op de horizon' geldt. Zo kan de primaire sector permanent blijven werken aan verbetering. De nadruk ligt hierbij op luchtmissies. In het voorjaar 2018 worden Provinciale Staten hier nader over geïnformeerd;
- We verkennen de mogelijkheden om structureel niet-benutte ruimte in bestemmingen en vergunningen 'op te schonen'. Zo brengen we bedrijfsvoering en omgevingsbelasting in harmonie met elkaar. Ook hierover worden Provinciale Staten begin 2018 nader over geïnformeerd;
- Via de POL-regio wordt door Provincie, gemeenten en stakeholders gewerkt aan een gezamenlijke agenda op ruimtelijk

vlak (dynamisch voorraadbeheer en schone stallen);

- Bij de realisatie van diverse thema's (denk aan water, energie en CO2-reductie) is de landbouw een belangrijke speler. Daarvoor is belangrijk dat de aanpak haalbaar, betaalbaar en resultaatgericht is. In 2018 integreert de Provincie Limburg de verschillende thematische strategieën tot een integrale visie duurzame landbouw;
- Experimenteerruimte is een belangrijk hulpmiddel om nieuwe inzichten in de praktijk op zijn merites te beoordelen. We zullen ons nadrukkelijk inzetten bij het rijk om hiervoor voldoende mogelijkheden te krijgen.

3. Bijdragen aan de klimaat- en energietransitie

Als provincie willen wij samen met de spelers in het agrofoodcomplex nader onderzoeken waar de beste kansen liggen voor de agrofood-sector om een bijdrage te leveren aan de klimaat- en energietransitie. Hierbij gaat het niet uitsluitend om innovatie in de primaire sector, maar bieden juist cross-overs met andere spelers in de keten of zelfs met andere domeinen (bijvoorbeeld woningbouw of industrie) perspectief op oplossingen en mogelijk verdienmodellen.

Het gaat hierbij om meer dan energiebesparing door het opwekken van wind- en zonne-energie. Ook toepassingen als de benutting van lage temperatuurwarmte uit land- en tuinbouw, energieopslag in de bodem, en de benutting aardwarmte kunnen een bijdrage leveren aan nieuwe verdienmodellen. Concreet leidt dit tot de volgende actiepunten voor **accent 3**:

- Samen met actoren onderzoeken en afspreken hoe de agrofoodsector kan en gaat bijdragen aan de realisatie van de doelstellingen uit het verwachte Klimaat- en energieakkoord. In het voorjaar 2018 worden Provinciale Staten hier nader over geïnformeerd;
- Onderzoeken welke kansen de klimaat- en energietransitie biedt voor nieuwe verdienmodellen voor het agrofoodcomplex;
- Prioriteit voor projecten die op korte termijn al leiden tot 'no-regret' maatregelen en investeringen om klimaat- en energiedoelstellingen te verwezenlijken.

4. Inzet op economisch duurzame en innovatieve verdienmodellen

Vanwege de grote waarde van agrarisch natuur- en landschapsbeheer voor de toeristische potentie van het landschap en daarmee voor de lokale economie, wordt het draagvlak (en invulling) van een breed gedragen landschapsfonds verkend. Het landschapsfonds heeft de bedoeling om middelen te bundelen en te genereren voor het in stand houden van het landschap. Naast multifunctionaliteit van de landbouw speelt ook de biologische landbouw een belangrijke rol als het gaat om de biodiversiteit en kwaliteit van ons landschap. Provinciale Staten hebben nadrukkelijk aandacht gevraagd voor stimulering daarvan. Hierbij hanteren wij het uitgangspunt dat gezonde verdienmodellen aan de basis moeten staan en dat we nieuwe ontwikkelingen graag ondersteunen.

Concreet leidt dit tot de volgende actiepunten voor **accent 4**:

- Professionalisering en vernieuwing van multifunctionele concepten (o.a. streekproducten) ter verbreding van de land- en tuinbouwpositie in met name de nationale parken en landschappen. Hiervoor gaan we onder andere een pilot uitvoeren in een gebied waarin sprake is van een complex samenspel van uitdagingen voor de land- en tuinbouw- en toeristische & recreatieondernemers en meervoudige opgaven op het fysieke vlak van natuur, water en vooral landschap aanwezig zijn. Welke resultaat is mogelijk dat meer is dan de som der delen?
- We verkennen de mogelijkheden voor ondersteuning bij partijen om te komen tot een Landschapsfonds om deze ambitie te realiseren en stimuleren concepten die gericht zijn op nieuwe verdienmodellen;
- Voor de ontwikkeling en stimulering van conceptontwikkelingen voor de biologische landbouw is een bedrag van € 250.000,- uitgetrokken gelabeld aan de versterking van afzetconcepten voor biologische – en streekproducten.

Colofon

Provincie Limburg

bezoekadres: Limburglaan 10 te Maastricht

postadres: Postbus 5700, 6202 MA Maastricht

tel.: +31 (0)43 389 99 99

e-mail: postbus@prvlimburg.nl

www.limburg.nl

Foto's: Provincie Limburg, LLTB, LIOF

31 oktober 2017

1710 733